

Βασίλη Ηλιόπουλου
Δημήτρη Κουτραφούρη

ΕΛΕΥΣΙΝΑ - ΠΝΕΥΜΑ και ΓΡΑΠΤΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΔΗΜΟΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΑΙΣΧΥΛΕΙΩΝ '98

Η Ελευσίνα είναι μια πόλη εξίσου αρχαία και σύγχρονη. Παρ' όλα τα δεινά της δεν έχει χάσει την αθωότητα της κάτω απ' το επίμονο φως των αρχαιογνωστών κι έχει κρατήσει καλά κρυμμένα τα πανάρχαια μυστικά της, της ακμής της και της ερήμωσής της.

Η σημερινή πολυμορφία της οφείλεται σ' αυτόν το χρονολογικό συγκερασμό, στην πληθυσμιακή της ποικιλότητα, στον ανεξιχνίαστο χαρακτήρα της, και στη μακραίωνη σιωπή της.

Η Ελευσίνα εμπνέει έναν πνευματικό έρωτα, όχι τόσο για ό,τι υπήρξε, όσο για ό,τι υπόσχεται το ίδιο της το όνομα. Θα προσπαθήσουμε να τεκμηριώσουμε τα ίχνη ενός τέτοιου έρωτα χωρίς να διαψεύσουμε την ανεκπλήρωτη ελπίδα που αυτός γεννά στις ψυχές των ανθρώπων.

Με την προσπάθεια που ξεκινάμε, θέλουμε να μελετήσουμε και να περισώσουμε την πολυμορφία και την πολύτιμη απροσδιοριστία της πόλης μας. Να αποτυπώσουμε ό,τι χάνεται και να αποτιμήσουμε ό,τι μας κληροδότησαν το ιστορικό παρελθόν και οι μεγάλοι δημιουργοί του. Με μνήμη κι ευαισθησία. Με Λογισμό κι Αγάπη.

Πιστεύουμε ότι όπως τα ονόματα και οι σκέψεις όσων έγραψαν για την Ελευσίνα "στεγάζονται" στα κείμενα που ακολουθούν έτσι μπορούν να συστεγαστούν και οι άνθρωποι που αγαπούν την Ελευσίνα σ' ένα "ΣΠΙΤΙ" Μελετών και εκδόσεων γύρω από την πόλη μας.

Ο Δήμαρχος Ελευσίνος
και Πρόεδρος της Επιτροπής Διοργάνωσης
των "Αισχυλείων '98"
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ

Βασίλης Ηλιόπουλος
(Δρ. Αρχιτεκτονικής - Συγγραφέας)

ΕΛΕΥΣΙΝΑ
ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ

ΕΛΕΥΣΙΝΑ - ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ

Οι θεμελιακές έννοιες της φυλής μας, Ελληνικό πνεύμα και Ελληνικότητα, για τις οποίες έχουν γραφτεί αμέτρητες σελίδες, αποτελούν κεντρικό άξονα της παγκόσμιας ιστορίας των ανθρώπων. Οι περίοδοι της Ελληνικής ιστορίας του πνεύματος θα εξακολουθήσουν να διερευνούνται και να αναλύονται, γιατί εκτός του ότι είναι σημαντικοί και πλήρεις βαθύτατων νοημάτων, περιέχουν θραύσματα από την ανεξάντλητη συμπαντική ουσία, αφού ως γνωστόν χάνονται στην χαραυγή της ανθρώπινης ιστορίας, σ' έναν ανεξάντλητο μυθολογικό - υπαρξιακό κόσμο.

Περιτρέχοντας με σεβασμό ό,τι σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με τον γενέθλιο τόπο μας και την αρχαία του πνευματική ιστορία, ουσιαστικά την κιβωτό των προγόνων μας, θα προσπαθήσω να φωτίσω τους επιμέρους δεσμούς που δονούνται στον αιθέρα της πνευματικότητας που αυτή μόνη, όπως πιστεύω, δικαιώνει την ανθρώπινη παρουσία.

ΠΝΕΥΜΑ - ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ

Στην χώρα μας όπου να στρέψεις το βλέμμα σου θα σε βρουν η θάλασσα, το βουνό, οι λόφοι, οι κάμποι, ο ουρανός σ' ένα εναλλασσόμενο κυματιστό παιχνίδι φωτός και σκιάς που στην έμφυτη αγωνία του ανθρώπου να ισορροπήσει την εξωτερική με την εσωτερική του λειτουργία, ανοίγει τους επίγειους και τους ουράνιους δρόμους, της χαράς και της θλίψης προς την συλλογική ζωή και την πνευματικότητα.

Σαν λαός και παρά τις προσμίξεις, που τις θεωρώ αναπόφευκτες αλλά και επιθυμητές, είχαμε και έχουμε την ευτυχία και μαζί την ευθύνη να γεννηθούμε σ' έναν τόπο που ευνοεί την εκπνευμάτωση εάν και εφ' όσον λειτουργούν και οι όποιες άλλες απαιρήτες προϋποθέσεις.

Για τη συνειδητοποίηση ενός τέτοιου σημαντικού επιτεύγματος που επιτελέστηκε στον ευρύτερο Ελληνικό χώρο, είναι αναγκαία η προσέγγιση των επιμέρους εννοιών που το στοιχειοθετούν.

Το Ελληνικό μέτρο, φωτεινό παράδειγμα δημιουργίας που έλαμψε ως προσπάθεια αρμονικής εκδήλωσης μορφής και περιεχομένου, ή σε άλλη διάσταση, σώματος και ψυχής, σε όλα τα επίπεδα της πνευματικής ζωής των αρχαίων Ελλήνων, με κέντρο του τον άνθρωπο, το φυσικό περιβάλλον και ό,τι ωραιότερο από αυτά εκπορεύεται. Είναι γνωστό ότι στην αρχαιότητα σταματούν οι βιοπραγίες και οι πόλεμοι κατά τη διάρκεια δύο εκ των σημαντικότερων εκδηλώσεων στο ιστορικό σύνολο της αρχαίας Ελλάδας,

των Ολυμπιακών αγώνων και των μεγάλων Ελευσίνιων μυστηρίων, χαρακτηριστικές περιπτώσεις που αντανakλούν τη σημασία της άσκησης του σώματος και της ψυχής και του αναζητούμενου μέτρου, προς την «ουτοπία» της αρμονίας των σχέσεων, της «ιδανικής» πολιτείας και της «ιδανικής» ζωής.

Ο Ελληνικός τόπος στην ιστορική του εξέλιξη δεν υπήρξε ποτέ μια άκαμπτη, περιχαρακωμένη οροθέτηση αλλά ένα ζωογόνο κύτταρο. Με πυρήνα του το συγκεκριμένο σταυροδρόμι Ανατολής και Δύσης ζει, ανασαίνει και πάλλεται εδώ και χιλιάδες χρόνια συμβάλλοντας στην δημιουργία των πανανθρώπινων νοημάτων της **Ελληνικότητας**.

Όταν μιλάμε για Ελληνικότητα αναφερόμαστε στα πνευματικά επιτεύγματα της **Ελληνικής φυλής** και σε όσα νοήματα και σύμβολα προέρχονται από αυτήν, στους συγκεκριμένους Ελληνικούς τόπους της αρχαιότητας όπως αυτοί μπορούν να προσδιοριστούν τις ιστορικές χρονικές περιόδους όπου αναπτύχθηκε ο πολιτισμός της αρχαίας Ελλάδας.

Η Ελληνικότητα όμως είναι έννοια διαχρονική που πλάθεται μέσα στο ιστορικό γίνεσθαι της εξέλιξης του **Ελληνισμού** κι έχει αφήσει το αποτύπωμά της σε όλες τις χρονικές περιόδους μέχρι σήμερα.

Όσο κι αν η επιφάνεια των καιρών στρέφει τα μάτια του κόσμου στον υλισμό, η Ελληνικότητα υπάρχει αναλλοίωτη σαν μια παγκόσμια λειτουργούσα έννοια που δεν σβήνει γιατί έχει πάρει τη θέση της πλέον στην ανθρώπινη συλλογική συνείδηση, σαν πνευματική αποκορύφωση και ευτυχής αναζήτηση προς την κατεύθυνση των αρμονικών σχέσεων του ανθρώπου με ό,τι τον περιβάλλει στα εξωτερικά και εσωτερικά πεδία.

Με την εννοιολογική ερμηνεία του πνεύματος γενικά και ειδικά ασχολήθηκαν οι περισσότεροι των **Προσωκρατικών** φιλοσόφων και όχι μόνο. Ανατρέχοντας στις πηγές θα σταθούμε στον **Ηράκλειτο** ο οποίος χαρακτηρίζει σαν «*Παγκόσμιο πυρ*» την «*Παγκόσμια ψυχή*» και της οποίας «*Ουσία είναι το Πνεύμα - Λόγος*».

Ένας άλλος φιλόσοφος της εποχής αυτής ο Πυθαγόρειος γιατρός **Αλκμαίων ο Κροτωνιάτης** ανέπτυξε την «*Θεμελιώδη Αρχή της Κυκλικής Σκέψης*» που δεν είναι άλλη από την ιστορία του πνεύματος. Συνδέοντας τις ρήσεις αυτών των δύο φιλοσόφων μπορούμε να πούμε ότι η κίνηση του πνεύματος, δηλαδή οι σχέσεις του φυσικού περιβάλλοντος με τον άνθρωπο και τις μεταποιήσεις - ποιήσεις του σε όλα τα επίπεδα του πολιτισμού του, είναι κίνηση επανένωσης με την παγκόσμια ψυχή, δηλαδή «*το μεγάλο μυστήριο της ψυχής, η εσώτατη ουσία της*».

Μεταβάλλεται όμως η Ελληνικότητα και πώς; Ποιές οι σχέσεις της με την σημερινή πραγματικότητα;

Ο λάρης του πνεύματος της Ελληνικότητας, αρχιτέκτονας **Δ. Πικιώνης** αναφέρεται με τρόπο που δεν επιδέχεται αμφισβήτηση:

«*Ο επιπόλαιος προσεταιρισμός ξένων τρόπων μας διαστρέβλωσε, αλλά δεν έθιξε ούτε κατά μία κεραία το βαθύτερο είναι μας. Αυτό διεκδικεί κάθε στιγμή από μας, ακατάπαυστα, την εκπλήρωση εκείνου που είναι σύμφωνο με την νομοτελείά του, θεμελιακό και ανεπανάληπτο*».

Αυτό το «*βαθύτερο είναι μας*», κληρονομικά πλέον συνδεδεμένο με την υπόστασή μας, σηματοδοτεί την συνειδητή ύπαρξή της σαν ένα είδος κριτή της πολιτιστικής μας συμπεριφοράς και του βαθύτατου χρέους για την διατήρηση και συνέχιση των κρυφών και φανερών μηνυμάτων της.

Αυτό που υπονοεί ο **Δ. Πικιώνης** στα προηγούμενα το εκφράζει αλλού με χαρακτηριστικό τρόπο δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στον «*πολυώδυνο αγώνα*» των σύγχρονων

εκφραστών της Ελληνικότητας μέσα στα πλαίσια του Μοντερνισμού ή αν θέλετε του Μετά-Μοντερνισμού που ζούμε σήμερα.

Η Ελληνικότητα δεν έχει τοπικά ή χρονικά σύνορα γιατί ουσία της είναι η παγκοσμιότητα του πνεύματος. Μ' αυτή την έννοια Έλληνες υπάρχουν παντού όπου το Ελληνικό πνεύμα, το πνεύμα που έλαμψε στον συγκεκριμένο ευρύτερο τόπο της Μεσογείου, γίνεται τρόπος ζωής και οδηγός εξανθρωπισμού.

Καταστρέφεται όμως ποτέ και όσο υπάρχουν άνθρωποι μια πνευματική σπορά τέτοιας εμβέλειας και τέτοιας διάρκειας όταν φέρει εντός της πανανθρώπινες αξίες αξεπέραστες πάνω από τρεις χιλιάδες χρόνια;

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ

Το ευρύτερο Ελληνικό τοπίο που αντανακλά στο Ελληνικό πνεύμα, αποτελείται από επιμέρους φυσικά τοπία στα οποία και για ιδιαίτερους λόγους αναπτύχθηκε η πνευματικότητα. Ο συνδυασμός των επιμέρους εκπνευματώσεων προσδίδει και τον γενικό χαρακτήρα του Ελληνικού πνεύματος και της Ελληνικότητας.

Στο βιβλίο του **Κρίστιαν Σούλτς «GENIUS LOCI»** ή **«Το πνεύμα του τόπου»**, αυτό το πνεύμα ερμηνεύεται σαν σχέση του ανθρώπου με τον τόπο του, στο φυσικό, τεχνητό και ψυχικό επίπεδο. Ουσιαστικά γίνεται λόγος για τις αφετηρίες της ανθρωπίνης ύπαρξης και για ανθρώπινα επιτεύγματα στους χώρους του μύθου, της θρησκείας, των τεχνών, της φιλοσοφίας και της επιστήμης. Τα επιμέρους φυσικά, ψυχοσωματικά, τεχνητά, ιστορικά τοπία, με την ευρύτερη σημασία του όρου, δημιουργούν το πνεύμα του τόπου με τις ιδιαιτερότητες του εξωτερικά και εσωτερικά.

Η προσπάθεια καταστροφής ενός ή περισσότερων τοπίων που απαρτίζουν το πνεύμα του τόπου, σημαίνει και διάσπαση της συνοχής του κοινωνικού ιστού. Τα αποτελέσματα μιας τέτοιας συμπεριφοράς έχουν καταγραφεί και αναλυθεί στην παγκόσμια ιστορία. Οι επιπτώσεις είναι ήδη φανερές και γνωστές.

Ο δικός μας ιδιαίτερος τόπος, η Ελευσίνα, ενταγμένη στο ευρύτερο πλαίσιο συρρίκνωσης των πολιτιστικών - ανθρωπιστικών αξιών βιώνει αυτήν την απειλή με διαρκώς αυξανόμενο τρόπο μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, κυρίως εξ αιτίας της άναρχης δόμησης και της ανεξέλεγκτης έως απαράδεκτης και ασχεδιάστης τοποθέτησης βιομηχανιών που άλλαξαν δραματικά τις συνθήκες ζωής και το φυσικό τοπίο, με εμφανείς επιπτώσεις στην κοινωνική συμπεριφορά. Αναζητώντας με υπομονή και διορατικότητα τα θεμελιακά αίτια που δημιούργησαν το πνεύμα που απογειώθηκε από το λίκνο της πόλης μας, μπορούμε να διεισδύσουμε στα βαθύτερα νοήματά του.

Να συλλέξουμε εκείνα τα ουσιαστά στοιχεία που θα βρουν υπό προϋποθέσεις εφαρμογή στις σύγχρονες συνθήκες ζωής στο πρόσωπο ενός νέου πολιτισμού. Μια τέτοια κατανόηση, καθαρμένη με υπομονή και ανεκτικότητα στις θάλασσες του *Εγώ* και του *Εμείς*, μπορεί ν' αποτελέσει μια νέα αρχή για ένα άλλο είδος ζωής προσαρμοσμένο στις απαιτήσεις των καιρών.

Το μυστικό που η Ελευσίνα υψώνει, όπως το εξέφρασε ο Άγγελος Σικελιανός στον Διθύραμβο του Ρόδου, διατηρείται αναλλοίωτο στο πέρασμα των αιώνων ως αναπόσπαστος, πνευματικός πυρήνας και γενεσιουργό κύτταρο της Ελληνικότητας.

Η συμβολή της αρχαίας Ελευσίνας στην ακτινοβολία του ευρύτερου Ελληνικού ανθρωποκεντρικού πνεύματος υπήρξε καθοριστική, όπως πιστεύω κι ελπίζω ότι θα προκύψει από αυτά που θα προσπαθήσω να αναπτύξω στη συνέχεια.

ΦΥΣΙΚΟ-ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ-ΤΕΧΝΗΤΟ ΤΟΠΙΟ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Χαρακτηριστική περίπτωση όπου ο άνθρωπος δημιουργεί και εμπνέεται από το πνεύμα του τόπου διοχετεύοντας την ατομική του έμπνευση στους συλλογικούς στόχους είναι ο ποιητής **Αισχύλος** που γεννήθηκε, έζησε, επηρεάστηκε και μεγαλούργησε στην Ελευσίνα. Για το έργο του υπογραμμίζεται το εξής:

«Ο άνθρωπος δεν υπάρχει στην Αισχύλεια τραγωδία ως άτομο αλλά ως στοιχείο της ανθρώπινης κοινωνίας, της κοινωνίας των θεών και τέλος της ίδιας της φύσης».

Δηλαδή το πνεύμα του τόπου της εποχής του ήταν ενοποιητικό. Θεοί, άνθρωποι και φυσικό περιβάλλον ένα σύνολο αλληλοεπηρεαζόμενο. Βασικό περιεχόμενο των έργων του η εμφανής προσπάθεια να περάσει στους συμπολίτες του τις μεγάλες υπαρξιακές αγωνίες και αξίες που κυριαρχούν στην ανθρώπινη φύση με κύριο άξονα τη ζωή και τον θάνατο, το θνητό και το αθάνατο, το υπερφυσικό, το θείο.

Ως προς το Θείο, όπως σημειώνει ο **Γ. Μαλτέζος, ο Αισχύλος** προσέγγισε με το έργο του την ιδέα του ενός Θεού, ιδιαίτερα στην τριλογία του **Προμηθέα** όπου και η ρήση του: **«Ουδείς ελεύθερος εμὴ Ζεὺς».**

Όλα αυτά αναπτύσσονται εντός ενός ξεχωριστού τοπίου, του ευρύτερου Αττικού τοπίου, όπου και *«ο θεός αιθέρ»* όπως τον ονόμασε ο **Αισχύλος**.

Ο Αισχύλειος Προμηθέας, αυτό το πνεύμα που συμβολίζει τον αέναο αγώνα του ανθρώπου ενάντια στα σκοτάδια του υλισμού, την πτώση και την παθητικότητα, προς την οδό της ενεργητικότητας, της τέχνης και του πολιτισμού των ανθρώπων, δεμένος στην βραχώδη κορυφή του Καυκάσου από τον Ήφαιστο, θ' αναφωνήσει αδικαίωτος και βαθιά πικραμένος προς τους σιωπηλούς φυσικούς συμπαραστάτες και καθοδηγητές της ψυχής του:

«Ω αιθέρα θεϊκὲ, γοργόφτερες πνοές, ὦ ποταμῶν πηγές και τῶν κυμάτων γέλιο ἀναρίθμητο, κι ὦ γῆ μητέρα κι ἐσέ τον παντεπόπτην ἥλιο κράζω...»

Μ' αυτό τον τρόπο το φως, φυσικό - τοπικό και συμβολικό φαινόμενο, συμβάλλει στις έντονες συναισθηματικές μεταπτώσεις που συχνά προεκτείνονται σε πνευματικές ανησυχίες.

Σε τέτοιο σημείο μάλιστα ώστε ο περιηγητής - συγγραφέας και λάτρης του Αττικού τοπίου **Φάνης Μιχαλόπουλος** με εκπληκτική διορατικότητα να σημειώσει πριν από εξήντα περίπου χρόνια την παλιρροιακή ροή της πνευματικότητας. Ας μην ξεχνάμε ότι η μεγάλη παραμόρφωση του φυσικού τοπίου συντελέστηκε στον αιώνα που φεύγει:

«χρειάζεται μακρόχρονη ψυχική καλλιέργεια, μια μύηση στην Ελευσινιακή σημασία της λέξεως για να μπορέσει κανείς να μπει στο βαθύ κι' ατέλειωτο μυστήριο της Αττικής φύσεως».

Η διαφορετική αντίληψη του χρόνου, οι αργοί ρυθμοί της ζωής, το έντονο μυθολογικό - υπαρξιακό - θρησκευτικό στοιχείο σε συνάρτηση με το φυσικό τοπίο, οδηγούσαν κύρια στην πνευματικότητα και όχι στον υλισμό.

Οι επιλογές των τόπων κατοίκησης και οι ιερές θέσεις των αρχαίων Ελλήνων, που εκφράζονταν κυρίως με την ναοδομική τους, ήταν αποτελέσματα εσωτερικής ενόρασης.

Ήταν αποφάσεις που υπογράμιζαν την θρησκευτική - αισθητική - φιλοσοφική τους άποψη.

Το τεχνητό τοπίο που δημιουργείται είναι μια ρέουσα προέκταση της ανθρώπινης επέμβασης στο φυσικό τοπίο με σεβασμό προς αυτό για να καλύψει ο άνθρωπος τις

ανάγκες του σώματος, αλλά κυρίως αυτές της ψυχής και του πνεύματος, δηλαδή του δύσκολου δρόμου, που τον χαρακτηρίζουν σαν οντολογική παρουσία.

Στην αρχαιότητα η διεισδυτική ματιά στην ατέλειωτη μυστηριακή πηγή του φυσικού τοπίου μετατρέπεται με αργούς ρυθμούς και μέτρο σε πολιτισμό. Η εσωτερικότητα μεταλλάσσεται σε θρησκευτικότητα και εκφράζεται με τον καλύτερο τρόπο στους ιερούς τόπους. Οι ιεροί τόποι αφιερώνονται σε συγκεκριμένες θεότητες που διατηρούν και ακτινοβολούν τους συμβολισμούς τους ως πνεύμα του τόπου. Ο αρχαιολόγος **Χ. Καρούζος** παρατηρεί ότι:

«Δεν πάει οποιοσδήποτε θεός σ' οποιονδήποτε τόπο»

και χωρίς να διευκρινίζει με ακρίβεια τα βασικά αίτια που οδηγούν σε μια τέτοια επιλογή υπογραμμίζει σχεδόν το αναπόφευκτο της σχέσης θεότητας και τόπου, τουλάχιστον για εκείνες τις εποχές.

Η προσεκτική αναγνώριση του Ελευσινιακού τοπίου μπορεί να μας δώσει τις απαιτούμενες ερμηνείες για να κατανοήσουμε, όχι με λογικά τεκμηριωμένο τρόπο, αλλά με εσωτερική αντίληψη των αρχέτυπων φυσικών στοιχείων (ουρανός, γη, βουνό, λόφος, θάλασσα, κάμπος, δέντρα κ.λ.π.) και της μεταξύ τους διαπλοκής ή διάταξης, τον σημαντικό ρόλο του φυσικού τοπίου από το οποίο η κοινωνία των ανθρώπων, σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο, ανέπτυξε την δική της ιδιαίτερη πνευματική ακτινοβολία.

Στην συγκεκριμένη περίπτωση της Ελευσίνας, ειδομένης εντός του ευρύτερου Ελληνικού χώρου, οι ιστορικές - θρησκευτικές - κλιματολογικές συνθήκες είναι αποφασιστικές ως προς το αποτέλεσμα.

Στην Ελευσίνα η κυκλική διάταξη των βουνών που περιβάλλουν τον ευρύτερα ορατό χώρο της σχηματίζει ένα απόμακρο περίγραμμα του τοπίου της και ταυτόχρονα μια φυσική δίοδο, λόγω του σταθερού υλικού και του ύψους, επικοινωνίας με τον ουράνιο θόλο που αγκαλιάζει το όλο τοπίο.

Τα κυκλικής διάταξης βουνά περιβάλλουν και περιέχουν εντός τους δύο μεγάλες αλληλοσυμπληρούμενες κοιλότητες, της θάλασσας και του κάμπου, του γόνιμου υγρού και του γόνιμου στερεού όπως πολύ εύκολα μπορούμε να φανταστούμε. Οι γόνιμες αυτές εκτάσεις δημιουργούν ένα είδος αγκαλιάς - μήτρας που ικανοποιεί το αίσθημα της πληρότητας κι απελευθερώνει τις ψυχικές αναζητήσεις.

Στο κέντρο του τοπίου ο λόφος λειτουργεί ως εξέχων, χαμηλού - οικείου ύψους, φυσικό σημείο αναφοράς και ένα είδος φυσικής αφετηρίας προς το ουράνιο δια των πνευματικών λειτουργιών του ανθρώπου.

Μια δυνατότητα γείωσης και απογείωσης της ψυχής και του πνεύματος.

Η όλη παρόρμηση από τη σύνθεση του τοπίου και τις επιπτώσεις στον ανθρώπινο ψυχισμό, οδηγούν στην πνευματική άνθηση δια της θρησκευτικής ιεράς οδού από την χθόνια μητέρα - θεά της καρποφορίας της φυσικής ζωής και του πνεύματος, τη Δήμητρα, εκ του Γη και Μήτηρ ή του Γη και Μήτρα.

Με κέντρο το ναό της ιερότητας θ' απλωθεί η έννοια της πόλης σαν ένα είδος ανθρώπινης συστάδας που αναζητά την πνευματική χλωροφύλλη της.

Το εξ Ανατολής ελπιδοφόρο φως που λούζει το ναό των μυήσεων, αναμένει τις νύχτες εκείνες που το άλλο φως της Σελήνης θα ενωθεί στις ψυχές των μουσμένων με στόχο την αναζήτηση του πνευματικού φωτός της Περσεφόνης, με άλλα λόγια, την ανοιχτότητα της ψυχής προς την αθανασία.

Ένας τόπος επιλεγμένος από βαθιά διορατικούς ανθρώπους ακριβώς για την φυσική και ιερή του πνευματικότητα, έτσι όπως ταίριαζε στον εσωτερικό χαρακτήρα του ιερού δράματος των μυστηρίων της στην αντιμετώπιση του αρχέγονου υπαρξιακού

προβλήματος. Ο χαρακτήρας του άγνωστου, του πρωτόγνωρου, προδιαθέτει εντονότερη επαφή με το μητρικό στοιχείο. Το ίδιο συμβαίνει και με τις γενέθλιες πόλεις. Το τοπίο της Ελευσίνας γίνεται η μητρική αγκαλιά του ανθρώπινου φόβου, της ανθρώπινης υπαρξιακής αγωνίας. Το ατομικό αγωνιά ασφαλέστερα στα πλαίσια της συλλογικότητας. Η αγωνιώδης εσωτερική αναζήτηση των ανθρώπων, σε εποχές πολύ πριν από τους γνωστούς Αθηναϊκούς κλασσικούς χρόνους, έθετε σταδιακά τις βάσεις ανάπτυξης της τραγικής ποίησης και της φιλοσοφίας.

Η Ελληνικότητα πλάθεται βήμα το βήμα ακολουθώντας τα χνάρια μιας ανοιχτής σε όλους (ή σχεδόν σε όλους) θρησκευτικότητας που παρέμενε σταθερά προσανατολισμένη στους υπαρξιακούς σκοπούς της διοχετεύοντας προς αυτούς τα ιερότερα το δυνατόν μηνύματα, εντός ενός φυσικού τοπίου που ακτινοβολούσε μέρα και νύχτα, εξωτερικά και εσωτερικά σαν ένα σημείο επαφής του επίγειου και του επουράνιου.

Καρπίζει κι ανθίζει η Ελευσίνα σαν υπαρκτός και συμβολικός τόπος, μ' ένα τρόπο μυστικό και βαθιά ιερό, σε τέτοιο βαθμό ώστε να θεωρείται το ιερότερο λίκνο της Μεσογείου και οι όποιες αναφορές εξεχόντων ανθρώπων των διαδοχικών εποχών υπογραμμίζουν το βαθύ τους σεβασμό προς τους προορισμούς του **ιερού δράματος της Ελευσίνας**.

ΕΛΕΥΣΙΣ: Το να έρχεται κάποιος όπου τον καλούν ή τον αναμένουν. Η εννοιολογική ερμηνεία του ονόματος της πόλης μας ταυτίζεται με τις βαθύτερες αναζητήσεις και την ανοιχτότητα της ανθρώπινης ύπαρξης. Στις πνευματικές απογειώσεις από το κέντρο του ιερού της φυσικού τοπίου με κατεύθυνση τα αίτια και τους δρόμους που οδηγούν στη συμπαντική αρμονία.

Τα Ελευσίνια μυστήρια παραμένουν αναλλοίωτα στην πράξη και στον συμβολισμό τους όσο κι αν το πολύπλοκο ανθρώπινο στοιχείο, αντιφατικό στις καταπτώσεις του, με μια εχθρική εσωστρέφεια ενίοτε προς ό,τι ιερότερο φωλιάζει και ανασαίνει μέσα του, προσπάθησε να εξαλείψει.

Ο **Θασσίλο Φον Σέφερ** στο έργο του **“Ελληνικά μυστήρια και μαντεία”** υπογραμμίζει με συγκινητικό τρόπο την βαθύτερη σημασία που είχαν για τον άνθρωπο τα Ελευσίνια μυστήρια αποδεικνύοντας τουλάχιστον για όσους έχουν ασκηθεί να σκέφτονται πέρα από τα στενά όρια της ατομικότητας ότι η Ελληνικότητα είναι ένα τοπικού χαρακτήρα πνευματικό περιεχόμενο με παγκόσμια εμβέλεια και πανανθρώπινη εφαρμογή.

Γράφει λοιπόν αυτός ο Έλληνας στη σκέψη:

“Τα Ελευσίνια μυστήρια ανήκουν στα πιο ευγενή και υψηλότερα που το πνεύμα της αρχαιότητας γέννησε. Από αυτά ακτινοβολεί ένα ιερό εσωτερικό φως πάνω από ορισμένα σκιερά βάθη και ίσως μια πάρα πολύ εξωτερικά τονισμένη αντίληψη ζωής του αρχαίου κόσμου. Εδώ έχουμε να κάνουμε με μια πραγματική θρησκευτικότητα και όχι μόνο με “Μυθολογία”.

Οι ανάγκες και οι σφοδροί πόθοι της ανθρώπινης οντότητας μπορούσαν με πλήρη εμπιστοσύνη να πλησιάσουν έναν τόπο που αποδεχόταν την ανάγκη της, ισχυροποιούσε την ψυχική της διάθεση και πλήρης εσωτερικού φωτός τροφοδοτούσε τις αποδόσεις και τις απαιτήσεις της καθημερινής ζωής. Σεβασμός και αφοσίωση είναι βάσεις κάθε αληθινής θρησκείας και οι δύο έννοιες στην Ελευσίνα ήταν προϋποθέσεις και παράλληλα εκπλήρωση. Ο κόσμος δεν έχει να παρουσιάσει πολλούς τόπους οι οποίοι συνεχώς για αμέτρητα χρόνια ν' ακτινοβολούν την ίδια ευλογία και μια τόσο υψηλή εκπνευμάτωση όπως η Ελευσίνα και τα μυστήριά της”.

Τα Ελευσίνια μυστήρια είχαν κέντρο τους την ανθρώπινη ύπαρξη, όχι μόνο την

Ελληνική αλλά την παγκόσμια και επομένως την στο βάθος της Ελληνικότητας διαμένουσα παγκοσμιότητα.

Στην μεγαλύτερη διάρκεια τους μ' έναν ξεχωριστό τρόπο που σπάνια συναντάμε στην παγκόσμια ιστορία και ίσως μόνο εκεί όπου η θρησκευτικότητα είναι πίστη, ανοιχτή και ελεύθερη στο ατομικό και συλλογικό επίπεδο.

Ηρόδοτος, Αριστοτέλης, Πλάτων, Αισχύλος, Σοφοκλής, Αριστοφάνης, Πίνδαρος, Ευριπίδης, Πρόκλος, Ισοκράτης, Στράβων, Κικέρων, Αριστείδης, Κλήμης, Διόδωρος, Αυγουστίνος μεταξύ άλλων αλλά και πολλοί νεώτεροι ερευνητές όπως **Γιούνγκ, Συρέ, Κερένι, Στάινερ, Μπούρκερτ**, αναφέρονται στο περιεχόμενο των Ελευσινίων μυστηρίων διαφωνώντας ενίοτε ως προς την προσέγγιση των τελετουργικών και του μυστηρίου τους, αλλά συμφωνώντας ως προς τα σημαντικά εσωτερικά τους νοήματα.

Ο **Εδουάρδος Συρέ**, πολυγραφότατος Γάλλος συγγραφέας και αναλύτης των μυστηριακών τόπων, στο ξεχωριστό βιβλίο του **“Το ιερό δράμα της Ελευσίνας”** αναφέρεται εκτενώς στην συμβολή των Ελευσινίων μυστηρίων στην διαμόρφωση των περίφημων κλασικών χρόνων της αρχαίας Ελλάδας.

“Επί δεκατέσσερις αιώνες περίπου η Ελευσίνα έπαιξε στην ιστορία των Αθηνών έναν ρόλο έμπνευσης και υπέρτατου ρυθμιστή”.

Αναφέρθηκε και προηγουμένως η εκτίμηση που έτρεφαν οι λόγιοι και φιλόσοφοι της εποχής προς τους θρησκευτικούς φιλοσόφους του Ελευσινιακού ιερατείου των Ευμολπίδων και των Κηρύκων, καθώς και τον σεβασμό τους στα μυστήρια. Καταθέτω εδώ τις απόψεις των **Αριστείδη, Αριστοτέλη και Πλάτωνα**, σχετικά με το επίπεδο και την ποιότητα των μυστηρίων της Ελευσίνας, όπως προκύπτουν από το πεντάτομο έργο **“Ωγυγία η Αρχαιολογία”** του **Αθανάσιου Σταγειρίτη** του 1817:

“Έλεγεν ο Αριστείδης: Είναι τις των Ελλήνων, ή τις των βαρβάρων, τοσούτον αμαθής και τοσούτον ασεβής ώστε να μη νομίζει την Ελευσίνα ναόν της οικουμένης; “Ο Αριστοτέλης: Αύτη η τελετή ήτον η μεγαλοπρεπεστάτη και σεβασμιωτάτη και προς διατήρησιν της ευδαιμονίας των ανθρώπων επινενοημένη”, “Ο δεν Πλάτων: τα μυστήρια ήσαν επινόημα μεγάλου νοός και ουχί του τυχόντος”.

Δεν είναι επίσης ευρύτερα γνωστό ότι ανάμεσα στα βιβλία που δυστυχώς έχουν χαθεί συμπεριλαμβάνεται κι ένα βιβλίο του Αριστοτέλη αφιερωμένο στην Ελευσίνα και τα μυστήριά της.

Είναι προφανές ότι τουλάχιστον η ενόραση, η υπαρξιακή αγωνία και ο ιερός τρόπος προσέγγισης των βαθύτερων νοημάτων επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τους μετέπειτα φιλοσόφους με την παγκόσμια εμβέλεια και αναγνώριση.

Το πόσο ισχυρό παραμένει το πνεύμα του Ελευσινιακού τόπου το μαρτυράει η σιωπηλή αλλά ενεργή παρουσία του μέσα στους αιώνες. Παρά τις αλλεπάλληλες καταστροφές (Ρωμαϊκή υπερβολή, Αλάρικος, κατακτητικοί και απελευθερωτικοί πόλεμοι, πειρατείες, βιομηχανική ανεξέλεγκτη επικράτηση, άναρχος και απάνθρωπος καπιταλισμός) αυτές δεν στάθηκαν ικανές να εξαφανίσουν την ιερότητα της πόλης μας. Η διαρκής επαφή που έχω τα τελευταία χρόνια με ξένη βιβλιογραφία σχετικά με τα Ελευσινία μυστήρια και σε σχέση με τα προσωπικά μου βιώματα, τις εμπειρίες και τη σχετική μου γνώση έχουν εδραιώσει την πίστη μέσα μου περί της ιερότητας και της σημαντικότητας του τόπου μας, παράλληλα όμως και όσες ευθύνες εκπορεύονται από αυτήν.

Ο ακούραστος λαογράφος της πόλης μας **Βαγγέλης Λιάπης** αναλύει με ιδιαίτερα κατανοητό όσο και αφοπλιστικό τρόπο τις διάφορες φάσεις κατοίκησης της Ελευσίνας στο περιεκτικό και πολύτιμο βιβλίο του **“Η Ελευσίνα στα νεώτερα χρόνια”** υπογραμ-

μίζοντας την έντονη επίδραση που υπέστησαν, οι ανά καιρούς κατοικήσαντες την Ελευσίνα, από τον τόπο και την ιστορική του πορεία στους αιώνες.

Ο συγγραφέας ανιχνεύει, συλλέγει και καταγράφει νιώθοντας ο ίδιος βαθιά του την ιερότητα του τόπου και τον αυθόρμητο λόγο των παλαιότερων.

“Όταν τα θεμέλια του σπιτιού σου ακουμπάνε πάνω σε ένα ένδοξο πολιτιστικό και θρησκευτικό παρελθόν, σε έναν ένδοξο κόσμο με μια από τις σημαντικότερες μεταφυσικές θεωρίες, είναι αδύνατο να μην επιδρά μέσα σου αυτή η χθόνια δύναμη. Είναι αδύνατο, σε μας που κατοικούμε μέσα σ’ αυτό τον ιερό τόπο, να μην αισθανόμαστε την αγιοσύνη του. Μα αυτό θα πει Ελευσινιώτης”.

Ένας άλλος λάτρης του Ελληνικού τοπίου και των εσωτερικών του προεκτάσεων, ο Αμερικανός συγγραφέας **Χένρυ Μίλλερ**, στο βαθυστόχαστο όσο και αυθόρμητο βιβλίο του **“Ο κολοσσός του Μαρουσιού”** γράφει για την ιερότητα της Ελευσίνας.

“... Αν δεν σου έτυχε ποτέ, στην Ελευσίνα θα συνειδητοποιήσεις πως δεν υπάρχει σωτηρία με το να προσαρμοστείς σ’ έναν κόσμο παραφροσύνης. Στην Ελευσίνα προσαρμόζεται στον κόσμο. Εξωτερικά η Ελευσίνα μπορεί να έχει το ύφος ενός παλιού συντριμμιού μοιρασμένου όπως στο παρελθόν σε τρίμματα. Στην πραγματικότητα η Ελευσίνα είναι ανέπαφη. Τα παλιά συντρίμια, η διασπορά, το θρυμμάτισμα, η σκόνη είμαστε εμείς. Η Ελευσίνα ζει με μια ζωή αιώνια, ανάμεσα σ’ έναν κόσμο που βρίσκεται στην αγωνία του ψυχομαχητού”.

Ο **Χένρυ Μίλλερ**, χωρίς να είναι ο μόνος, ουσιαστικά κατέγραψε τον επερχόμενο κατακερματισμό στην φθοροποιό μοναξιά των σύγχρονων κοινωνιών αλλά παράλληλα την ρευστότητα μιας πνευματικής τελετουργίας, που δηλώνει και τον μη ορατό χώρο της δημιουργίας, αυτή που παίρνει σπίθα από την φυσική τελετουργία του θεϊκού τοπίου που μας περιβάλλει και επιβάλλει την ιερότητα με αβίαστο τρόπο. Αν θα θέλαμε λοιπόν να έλθουν στο φως τα λίγα και ουσιώδη του Ελευσινίου πνεύματος, όπως αυτά καταγράφονται και αφομοιώνονται στη συνείδηση του καθενός, θα πρέπει να συντονίσουμε τις προσπάθειές μας προς την κατεύθυνση σύγχρονων διαδικασιών ουσιαστικής επικοινωνίας.

Εκεί όπου τα μάτια της ψυχής μας δεν θα παραμένουν ανέκφραστοι και παθητικοί δέκτες της τεχνολογικής - καταναλωτικής εικονολατρίας, αλλά ενεργητικοί φορείς μιας αισθαντικής και ειλικρινούς επικοινωνίας, σε όλους τους τομείς της κοινωνικής συμπεριφοράς που διαμορφώνουν πολιτισμό για όλους. Γιατί όλοι φέρουν τα στοιχεία του πολιτισμού μέσα τους επειδή είναι άνθρωποι και παιδιά του ίδιου θεού και κανείς πιστεύω δεν κατέχει το συνεκτικό κριτήριο αξιολόγησης και απόρριψης κανενός. Αυτό δεν σημαίνει δογματικότητα και ομοιομορφία αλλά αντίθετα την απαραίτητη προϋπόθεση ώστε μέσα από τον σεβασμό της διαφορετικότητας να επιτευχθεί η προσέγγιση, η επικοινωνία για την συλλογικότητα και την ενότητα, ενάντια στην πολυδιάσπαση και την πλήρη απομόνωση.

ΕΛΕΥΣΙΝΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΣΗΜΕΡΑ

Τα αίτια, η επιλογή, η διαμόρφωση και τα νοήματα του Ελευσινιακού ιερού τοπίου και δράματος δημιούργησαν έναν μαγνητικό συμβολισμό απεριόριστης διάρκειας που παρά τις αντίξοες συνθήκες εξέλιξης του τόπου μας είναι ενεργός, αναμένων και διαθέσιμος.

Ως τόπος ισχυρού και διαρκούντος πνευματικού συμβολισμού εμπεριέχει εκείνα τα νοήματα που ξεπερνούν τις εφήμερες και επιφανειακές διαδικασίες που σβήνουν τόσο

εύκολα όσο και ανάβουν.

Αποτελούν μία παρακαταθήκη - διαθήκη ανεξάντλητων συμβολισμών πνευματικού περιεχομένου, στην οποία εμείς οι νεώτεροι θα πρέπει να εγκύψουμε αν θέλουμε να συμβάλλουμε στην πνευματική διάσωση και την ροή του παρόντος και του μέλλοντος.

Τα νοήματα αυτά σχετίζονται με το πνευματικό περιεχόμενο των ανθρώπινων επιτευγμάτων σε όλα τα επίπεδα της προσφοράς και ενίσχυσης του υγιούς κοινωνικού ιστού. Στην προσπάθεια του ανθρώπου να ξεπεράσει ή κατά άλλους ν' ανακαλύψει τις μεγάλες του δυνατότητες προς την βαθύτερη κατανόηση του προορισμού του, που δεν μπορεί να είναι άλλος από την συνειδησιακή εκδήλωση των βαθύτερων λυτρωτικών δυνάμεων, την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων, την ενότητα, την αποκάλυψη και την άνθηση της ιεράς οδού (με την ευρύτερη έννοια) προς το συμπαντικό πνεύμα.

Είναι σημαντική επομένως και άκρως απαραίτητη σήμερα εν τω μέσω χαλεπών καιρών, η ανάδειξη εκείνων των στοιχείων που δημιούργησαν τον διαχρονικό συμβολισμό της πόλης μας σε όλες τις σύγχρονες παραμέτρους.

Εφ' όσον ο τόπος μας διαθέτει ένα τέτοιο ισχυρό συμβολικό περιεχόμενο, οφείλουμε όλοι να το αναγνωρίσουμε, να το κατανοήσουμε σε βάθος και όχι μόνο στο ιστορικό - μυθικό του αποτύπωμα.

Η διαχρονικότητα δεν επιβεβαιώνεται με τον θαυμασμό και τον επιφανειακό εντυπωσιασμό αλλά κυρίως με την συνειδητοποίηση των αξιών και τελικά με την συνέχιση, την διεύρυνση και την ανανέωση των νοημάτων. Αν αυτό ατονεί τότε ο σύγχρονος κοινωνικός ιστός έχει επικίνδυνα διασπαστεί. Τα άτομα που τον αποτελούν και κυρίως αυτά που διαθέτουν χαρισματικές δυνατότητες χάνουν τις περισσότερες φορές την προσωπική τους ακτινοβολία, έγκλειστοι στις μοναξιές τους με τον άμεσο κίνδυνο να αλλοιωθούν στην αρνητικότητα της ατομικότητάς τους.

Τότε το πνεύμα του τόπου παραμένει ανεκμετάλλευτο, απλησίαστο, να περιφέρεται ως πλανήτης σε άφωνο στερέωμα αναζητώντας απεγνωσμένα αδελφικό φως ανταπόκρισης.

Δημ. Ν. Κουτραφούρης

Η ΕΛΕΥΣΙΝΑ ΣΤΗΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
Όψεις και Θεωρήσεις

Η ΕΛΕΥΣΙΝΑ ΣΤΗΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ Όψεις και Θεωρήσεις

Από τον Έζρα Πάουντ ως τον Αλμπέρ Καμύ και από τον Νίκο Καζαντζάκη ως τον Γεράσιμο Δενδρινό, πολυάριθμοι συγγραφείς (λογοτέχνες, αρχαιολόγοι, ιστορικοί, αρχιτέκτονες, φιλόσοφοι κ.ά.) εμπνέονται, περιγράφουν, ή κάνουν περιστασιακές αναφορές στην Ελευσίνα. Σχηματικά, η Ελευσίνα απαντάται στην παγκόσμια γραμματεία i) ως μυθική χώρα, ii) ως φυσικό τοπίο, iii) ως πατρική γη, iv) ως κοινωνικό σώμα. Θα εξετάσω την χρήση στοιχείων της Ελευσίνας στο έργο διαφόρων συγγραφέων (κυρίως λογοτεχνών), σε μια συνοπτική κι επιλεκτική καταγραφή, για να φωτίσω την παράξενη γοητεία που ασκεί ο τόπος και να καταδείξω την γόνιμη συναρμογή της μυθικής ανάπτυξης με την ρεαλιστική ματιά μέσα σε αυτό που είναι η σύγχρονη πόλη: ζωντανή κι εξελισσόμενη σχέση ανθρώπων.

“...wenn auch Alles untergeht, nicht wankt.”
Hegel **Eleusis**

Η λογοτεχνία είναι η δύναμη που ενανθρωπίζει το άχρονο σύμπαν εγγράφοντας την ατομική ύπαρξη του δημιουργού στην καθολική συνείδηση. Η λογοτεχνία αποτελεί την μέγιστη πύκνωση ανθρώπινης ενέργειας, ψυχικής και διανοητικής. Δεν υπάρχει νεκρή φύση στην λογοτεχνία: απ’ την μια ο άνθρωπος-δημιουργός, απ’ την άλλη ο άνθρωπος-αναφορά κι ανάμεσα το μεγάλο ερωτηματικό της γραφής.

Όταν μιλάμε για τόπους μιλάμε σχεδόν πάντα για ανθρώπους’ για τους ανθρώπους που έζησαν τον τόπο χωρίς συνείδηση ότι κάνουν ιστορία, για τους ανθρώπους που αγάπησαν τον τόπο κι έγραψαν γι’ αυτόν, για τους ανθρώπους που θέλουν να γνωρίσουν τον τόπο, ο οποίος μπορεί να είναι η πατρίδα τους που προσμένει να την ανακαλύψουν.

Στην περίπτωση της Ελευσίνας η λογοτεχνία έχει ανακαλύψει έναν τόπο ο οποίος ενέχει, διαρκώς ενεργούς, τους όρους της ύπαρξής του: το υπέροχο αττικό τοπίο, την ποιητική αναγωγή της κεντρικής μεταφυσικής ιδέας της ανάστασης στον μύθο της αρπαγής της Περσεφόνης, την δραματική και κυριαρχική επιβολή του ανθρώπινου παράγοντα που νοηματοδοτεί την πόλη μέσα στην ιστορία με την ζωή του, με την απουσία του, με την γνώση του, με τον θυμό του και με την φροντίδα του.

Ο ΜΥΘΟΣ

Ι. Έν αρχῇ ἦν ὁ μῦθος. Πρωτευαγγέλιο της αρχαίας ελευσινιακής θρησκείας είναι ο “ομηρικός” Ὕμνος στην Δήμητρα, ένας απ’ τους 33 ὕμνους που επιγράφονται, κατά συνθήκην, με το όνομα του συνθέτη των επών και περιέχει το σώμα του μύθου της Δήμητρας και της Κόρης. Οι μεταγενέστεροι (;) ορφικοί ὕμνοι στην Δήμητρα και στην Περσεφόνη, οι αναφορές των τραγικών στον μύθο καθώς και το αντίκρυσμα των μυστηρίων στην πλατωνική φιλοσοφική παράδοση συγκροτούν την βασική πνευματική παρακαταθήκη της Ελευσίνας.

Σπουδαίο ρόλο στην ανάδειξη της φιλοσοφικής διάστασης του μύθου διαδραμάτισαν ο γάλλος συγγραφέας Εντ. Συρέ, ο ελβετός ψυχολόγος Κ. Γιούνγκ και ο ούγγρος μυθο-

λόγος Κ. Κερένυϊ. Όσο απομακρυνόμαστε απ' τους μεγάλους θεωρητικούς, βρίσκουμε αναρίθμητους συγγραφείς οι οποίοι υποβάλλουν την Ελευσίνα σε μίαν αμφίβολης αξίας ιδεολογική εκμετάλλευση με βιβλία, δοκίμια, μελέτες, μονογραφίες, άρθρα γεμάτα από αναλύσεις και ερμηνείες περί των μυστηρίων. Ας μη λησμονούμε, παρ' όλ' αυτά, ότι ο μύθος εκπληγάζει από έναν ύμνο κι ας εστιάσουμε την προσοχή μας στην ανάπτυξη του μύθου εντός της λογοτεχνίας. Ο,τιδήποτε μεγάλο εξ άλλου, έχει ειπωθεί με τον τρόπο της τέχνης, όχι της θεωρίας.

Η Ελευσίνα αντιμετωπίζεται, στις μέρες μας, από πολλούς συγγραφείς σαν ένα πρόσφορο "ταμείο" σημείων και συμβόλων τα οποία μπορούν να συντεθούν σε έναν φιλοσοφικό ή λογοτεχνικό καμβά, κατά το δοκούν. Έτσι, τα ονόματα της Ελευσίνας, της Δήμητρας, της Περσεφόνης, και της Ιεράς Οδού έχουν δώσει την βάση για να αρθρωθεί η δομή ποιημάτων, αφηγημάτων, θεατρικών έργων' οι ιδέες της αρπαγής και της αναγέννησης, της σποράς και της καρποφορίας, καθώς και της μύησης σε μια μυστική λατρεία διαπερνούν πολλά λογοτεχνικά έργα έλκοντας την καταγωγή τους απ' το στέρεο επώνυμο έδαφος του ελευσινιακού μύθου. Ο μύθος, εν τούτοις, αποτελεί, μάλλον, την αφετηρία ή το πλαίσιο, παρά το καθ' εαυτό αντικείμενο της λογοτεχνικής εργασίας.

Στον Καβάφη η Μετάνειρα αποτελεί ένα πρόσωπο ματαιότητας, της ματαιότητας της ανθρώπινης πράξης που αντιτίθεται από άγνοια στα ευεργετικά σχέδια των θεών. Στον Εγγονόπουλο ο αμφίσημος τίτλος *ΕΛΕΥΣΙΣ* παρέχει το έδαφος ποικίλων συνδηλώσεων τις οποίες νομιμοποιεί, επίσης, ο υπερρεαλιστικός χαρακτήρας του έργου. Στον Ρίτσο η Περσεφόνη αναμετρά εικόνες κι αισθήματα από την "άλλη χώρα" (της ηδονής και του θανάτου) κάποιο μεσημέρι καλοκαιριού σ' ένα σπίτι κοντά στην θάλασσα. Στον Μάτεσι η Ελευσίνα είναι η πατρίδα της λυτρωτικής επιστροφής και της ανελέητης κάθαρσης. Αν όμως οι παραπάνω αναφορές είναι, κατά το μάλλον ή ήττον, περιστασιακές, μόνο στον Σικελιανό οργανώνεται ένα ολόκληρο λογοτεχνικό σύμπαν γύρω απ' τον μύθο της Ελευσίνας.

Ο Άγγελος Σικελιανός (1884-1951), ο μεγάλος μύστης της νεοελληνικής μας ποίησης, φανερώνεται ζηλωτής των αρχαίων μυστηριακών δρωμένων. Στο έργο του βρίσκουμε ποικίλες αναφορές όχι μόνο στην Ελευσίνα μα και σε άλλους τόπους τελετών. Ο τρόπος όμως που διαλέγει να εξαγγείλει την ποιητική του θεολογία έχει άμεση σχέση με την Ελευσίνα. Σε μια σειρά 4 ομιλιών - σταθμών (στα τέλη του 1935) μυεί, με την γνωστή πληθωρική ρητορεία του, μια μικρή ομάδα συνοδοιπόρων στην αποκάλυψη του οράματός του: "Το ποθητό λοιπόν αυτό σημείο για μας υπάρχει. Άλλος ο λόγος, αν δεν πιάνει πιο μεγάλη έκταση απ' όση ένα απλό της γης χωράφι. Φτάνει ότι είναι αιώνια ένα με τη Γη. Φτάνει πως είναι αιώνια ένα με την Ποίηση". Ο Σικελιανός με την *Ελευσίνα Διαθήκη* του δεν εδραιώνει απλώς την δυνατότητα μιας μυστικής κατανόησης του κόσμου' διευρύνει τα όρια του σύμπαντος, ενός εντελώς προσωπικού και αυτοδύναμου λογοτεχνικού σύμπαντος.

ΤΟ ΤΟΠΙΟ

II. Η αγωνία του δημιουργού εμπρός στο ήπιο και δραματικό τοπίο της Ελευσίνας είναι επίσης το δέος του καιρικού ανθρώπου εμπρός στον κόσμο: πώς γίνεται να "προσαρτήσω" μίαν εικόνα, μια μουσική, ένα άλλο σώμα, κατά τρόπο βαθύ και σταθερό, στις αισθήσεις μου και στην νόησή μου ώστε να το μεταποιήσω σε κείμενο; Κάθε περιγραφή του τοπίου θα προσκρούει πάντα σε αυτό το άλυτο πρόβλημα.

Υπάρχουν κάποια τοπία που εκπαιδεύουν την όραση στην ζήτηση της ομορφιάς. Η Ελευσίνα έχει περάσει στην λογοτεχνία σαν ένα τέτοιο τοπίο, παιδευτικό και λυτρωτικό, ένα τοπίο που πονάει και καθαίρει. Προφανώς, δεν εννοώ τις συνήθεις ταξιδιωτικές εντυπώσεις διαφόρων περιηγητών αλλά την μετουσίωση του τοπίου σε λογοτεχνικό τόπο μιας ορισμένης υπερβατικής σκηνογραφίας. Όποιος έχει γνωρίσει την Ελευσίνα όπως ήταν κάποτε, με τον κάμπο της να μοσκοβολάει, με την θάλασσά της κλειστή σαν λίμνη να λάμπει ολόχρυση στον μεσημεριάτικο ήλιο, με την αγκαλιά της πράσινη και ξανθιά ν' ανοίγει εαρινή παρηγοριά στον κουρασμένο ταξιδιώτη, όποιος έχει αισθανθεί το ρίγος της ζωής και του θανάτου μέσα σ' ένα εγκαταλελειμμένο εργοστάσιο που στέγασε τον πόνο, τον αγώνα, το αίμα και τα όνειρα χιλιάδων ανθρώπων, όποιος νοιώθει την ομορφιά και την ματαιότητα μπρος σ' ένα ρημαγμένο αρχοντικό μιας άλλης εποχής, ή σ' ένα σαπιοκάραβο που αιωρείται στον φθινοπωρινό κόλπο - απομεινάρι ενός ευτυχισμένου απόπλου, μπορεί να καταλάβει.

Πρόκειται για μια τοπιογραφία ψυχικής τάξεως όπου το φως αποτελεί μοναδικό ελιξήριο αθανασίας: "όταν έφτασαν στην Ελευσίνα, οι ομίχλες είχαν ξεκαθαρίσει· όμορφη μέρα, ηλιόλουστη" (Μ. Καραγάτσης), "μεγάλες χλωμές επιφάνειες, που σχηματίζονται καθώς το φως περνάει ανάμεσα στα σύννεφα, κι αλλού είναι σαν μεγάλα μαύρα πανιά απλωμένα στη γη· το σύνολο είναι πολύ σταθερό, πολύ απαλό, μιας ήρεμης ομορφιάς" (Γκ. Φλωμπέρ), "το φως περνά ίσια στην καρδιά, ανοίγει τις πόρτες και τα παράθυρα της ψυχής, σε γυμνώνει, σε εκθέτει, σε απομονώνει σε μια μεταφυσική ευτυχία που κάνει τα πάντα σαφή, χωρίς να είναι γνωστά" (Χ. Μίλλερ). Είναι, μάλλον, τα αισθήματα που υποστασιοποιούν μια τέτοια περιγραφή του τοπίου παρά τα ορατά στοιχεία της υλικής γεωγραφίας.

Στην Ελευσίνα συνέβη ένα ασύλληπτο έγκλημα εναντίον του φυσικού περιβάλλοντος και της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Όταν δει κανείς τον λόφο της αρχαίας πόλης καταπατημένο απ' το εργοστάσιο τσιμέντου, το βουνό φαγωμένο απ' τα νταμάρια, τον κόλπο κηλιδωμένο απ' το πετρέλαιο και την σκουριά, τότε θ' αντιληφθεί το μέγεθος του ανοσιουργήματος και της καταστροφής. Καμμία περιγραφή δεν μπορεί να αποτυπώσει την αηδία και την οργή, που νοιώθουν όσοι γνώρισαν την παλαιά Ελευσίνα, μπροστά σ' έναν τέτοιο "αναπτυξιακό βανδαλισμό". Ας θυμηθούμε τον Εφιάλτη του μεγάλου μας στιχουργού Νίκου Γκάτσου και το πένθιμο παράγγελμά του: "Κοιμήσου Περσεφόνη...".

Η ΠΑΤΡΙΔΑ

III. Δεν είναι εύκολο να γράφει κανείς για την ίδια του την πατρίδα. Ταλαντεύεται ανάμεσα στην νοσταλγία που φορτίζει συναισθηματικά τον λόγο και στην αίσθηση του αυτονόητου που αναιρεί την ανάγκη της γραφής. Γι' αυτό, ίσως, και στους ντόπιους δημιουργούς, τουλάχιστον τους παλαιότερους, παρατηρούμε σπάνια εμφάνιση της πόλης. Ας εξετάσουμε την περίπτωση των δύο πλέον προβεβλημένων ποιητών της Ελευσίνας.

Ο γνωστός κινηματογραφιστής και περίφημος μποέμ Ορέστης Λάσκος (1908-1992) συγκέντρωσε το σύνολο του ποιητικού του έργου σ' έναν τόμο με τον τίτλο *Αγριόχηνες*. Οι σίχτοι του διακρίνονται για μιαν ακατέργαστη ευαισθησία και μιαν αδάμαστη ζωτικότητα. Δεν υπάρχει καμμία σαφής περιγραφή ή φιλοσοφική επεξεργασία της Ελευσίνας στα ποιήματά του. Η πόλη αποτελεί, απλώς, τον ράθυμο περιβάλλοντα χώρο όπου εκτυλίσσεται η υπόθεση ποιημάτων αφιερωμένων στον αδελφό ήρωα του

‘40 - Βασίλη Λάσκο, στον δικτάτορα Θεόδωρο Πάγκαλο, στην μητέρα του που πεθαίνει, ή στην πολυτραγουδισμένη του Νινόν.

Ο εξωτιστής Τάσος Παππάς (γενν. 1921), κάτω απ’ την μάσκα του ψευδομεξικάνου *Παθανάρες*, φέρνει μια νέα πνοή στην παραδοσιακή ποίηση χωρίς όμως να καταφέρει να πλάσει έναν πειστικό προσωπικό μύθο. Τα ποιήματά του αποτελούν μια περίτεχνη απήχηση μοτίβων και θεμάτων ξενικών. Δεν μπορούμε να διακρίνουμε πρόσωπα, γεγονότα ή τόπους γνώριμους κάτω απ’ τους στίχους του. Κι ακόμη, ούτε μια λέξη για την Ελευσίνα. Να πρόκειται, άραγε, για μια ασυναίσθητη παράλειψη ή για εσκεμμένη παρασιώπηση;

Απεναντίας, η βάνουση μεταχείριση της πόλης απ’ τους σύγχρονους βιομηχανικούς επιδρομείς έχει προκαλέσει ένα “πατριωτικό ρεύμα” στην νεώτερη ελευσινιακή λογοτεχνία έτσι ώστε πολλά έργα που βρίθουν από αναφορές στην πατρώα γη να δίνουν την εντύπωση μιας “λογοτεχνικής σταυροφορίας” για την διαφήμιση και την διάσωση της. Από μια τόση και τέτοια κατάχρηση θα φανεί αργότερα τι έχει κάποια ουσιαστική αξία για τα λογοτεχνικά πράγματα και είναι συμβατό με τους τρόπους μιας πόλης που είναι πόλη της σιωπής. Άλλωστε ο αγώνας κι η αγωνία να σπάσουν τα σύνορα της σιωπής, μα δίχως τα μέσα μιας θορυβώδους πολιτείας εμπόρων και πολιτικών, αυτό συνιστά την περιπέτεια της λογοτεχνίας.

Εάν αποτολμούσαμε μια κριτική εκτίμηση για την τρέχουσα ποιητική πραγματικότητα δεν θα μπορούσαμε να αγνοήσουμε την βαρύνουσα παρουσία του Βασίλη Ηλιοπούλου (γενν. 1943) και του Μιχάλη Λεβέντη (γενν. 1952). Και οι δύο έχουν σταθερή κι αναγνωρίσιμη πηγή έμπνευσης το ένστικτο της πατρίδας, εμπλουτίζοντας, κατά την πολύχρονη πνευματική τους θητεία, την ελευσινιακή βιβλιογραφία με στίχους ενός βαθύτερου μεταφυσικού προσανατολισμού. Στα εντελώς πρόσφατα, μάλιστα, έργα τους, ο μεν κ. Ηλιοπούλος υπογράφει την συλλογή του *Ο Πρίγκιπας με τα κρίνα* (1997) ως Βασίλης Ελευσίνιος, ο δε κ. Λεβέντης τιτλοφορεί την συλλογή του *Η Φεύγουσα* (1998) με μίαν αισθητική μορφή καταγωγικά συνδεδεμένη με την Ελευσίνα.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

IV. Η μυθική και ιστορική βαρύτητα της πόλης και η έλλειψη κάποιας ποιοτικής ιδιαιτερότητας της σύγχρονης πόλης έκαναν να συγκεντρώνεται κάθε λογοτεχνικό ενδιαφέρον αποκλειστικά σε μια παρωχημένη πλευρά της Ελευσίνας. Μόνο τα τελευταία χρόνια (απ’ το ‘80 και μετά) η λογοτεχνία έχει στρέψει το βλέμμα της στις πραγματικές συνθήκες ζωής και στις ανθρώπινες σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα στην κοινωνία της Ελευσίνας.

Οι αναφορές στην Ελευσίνα ως πόλη-μήτρα των κοινωνικών σχέσεων και πόλη-φορέα της συλλογικής μνήμης είναι σχετικά πρόσφατες, υποκειμενικές και μη-αξιολογήσιμες. Δεν μπορεί να είναι κανείς βέβαιος για το λογοτεχνικό απείκασμα εμπειριών όπως η επιβίωση της λεψινιώτικης γειτονιάς που εξακολουθεί και στις μέρες μας να αποτελεί ζωντανό κύτταρο της κοινωνικής ζωής, όπως η διασκέδαση, οι σχέσεις και οι επιθυμίες μιας παραδοσιακής εργατούπολης που τα τελευταία χρόνια μεταβάλλεται ραγδαία, ή το συλλογικό πάθος όπως αυτό εκφράζεται στους πολιτικούς αγώνες, στις καλλιτεχνικές και τις αθλητικές εκδηλώσεις, στην εκκλησιαστική κοινότητα.

Η λογοτεχνική επεξεργασία του βιώματος της πόλης βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη και ίσως μας αποκαλύψει μίαν άλλη όψη της Ελευσίνας: εκείνη της συνύπαρξης των παλαιών πληθυσμών με τους νέους, της αρχαίας θρησκείας με την χριστιανική, της

δυτικής άμπτωτης με την ανατολική πλημμυρίδα, της παραδοσιακής ηθικής με τα ήθη της νεωτερικότητας, της ειδυλλιακής εποχής με την βιομηχανική αποθηρίωση, της μεταβιομηχανικής απορίας με την δίψα επικοινωνίας και πολιτισμού. Αυτή η συνύπαρξη δεν ήταν, πάντοτε, αδιατάρακτα ειρηνική, αντιθέτως πολλές φορές απέβη βίαιη, τραυματική, καταστροφική· υφίσταται, όμως, και σήμερα μυστηριωδώς γόνιμη και ποιητική.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην Ελευσίνα η καταστροφή ενσωματώνεται στην νέα δημιουργία, ο αένας κύκλος της ζωής αποτελεί την βαθύτερη πηγή έμπνευσης, ο θάνατος γίνεται δύναμη που γονιμοποιεί την φαντασία. Παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον το γεγονός και ο τρόπος που η ιστορία του τόπου και των ανθρώπων μοιάζει να ενσαρκώνει τον καταστατικό μύθο της πόλης: όπως υπάρχει μια αρπαγή στον μύθο όμοια βλέπουμε μια μακραίωνη ερήμωση του τόπου και έναν πρόσφατο απίστευτο βιασμό του τοπίου· όπως υπάρχει ένας θάνατος και μια αναγέννηση στον μύθο όμοια βλέπουμε τον πόνο και την ελπίδα ως συστατικά στοιχεία της σύγχρονης ζωής της πόλης· όπως υπάρχει η λυτρωτική διδαχή της σποράς και η μύηση αθανασίας στον μύθο όμοια βλέπουμε στις μέρες μας μια λογοτεχνική μετάγγιση ζωής, μια μορφή αιωνιότητας γι' αυτόν τον τόπο.

Η επαλήθευση του μύθου μέσα στον ιστορικό χρόνο αποδεικνύει ακόμη, ότι ενώ το ποιητικό έργο παράγεται από μια συγκεκριμένη επίνοια, μπορεί να επαναπροσδιορίσει, κατά τρόπο προφητικό, την ανθρώπινη πραγματικότητα. Όποιος δεν έχει διαβεί την Ιερά Οδό της μύησης στην κρυμμένη ομορφιά του κόσμου δεν θα καταλάβει. Όποιος δεν νοιώθει ιερή κι άρρητη συγκίνηση μπροστά σε μια πέτρα, σ' ένα λείψανο αυτού που υπήρξε κάποτε απόλυτη έκφραση ζωής, δεν δύναται να καταλάβει. Όποιος θεωρεί το μυθικό επίπεδο της σκέψης αφελές και δεν μπορεί να ερμηνεύσει την πανάρχαια τάση προς την εσωτερική ζωή ως σύγχρονο αίτημα δεν μπορεί να γνωρίσει αληθινά την Ελευσίνα. Κι ωστόσο η Ελευσίνα στέκει πάντα εκεί και τον προσμένει. Γιατί, όσο κι αν έχει κακοπάθει, η Ελευσίνα διατηρεί ως τα σήμερα αναλλοίωτα τα χαρακτηριστικά εκείνα που την κάνουν μια εντελώς ιδιαίτερη πόλη: το τοπίο λαβωμένο αλλά γεμάτο δύναμη και νόημα, τον μύθο που εξακολουθεί να παιδαγωγεί και να παρηγορεί, τον σπόρο - που αν δεν πεθάνει δεν γίνεται να καρπίσει - φυλαγμένο στα άγια χώματά της· "...σμικρού· γένοιτ' αν σπέρματος μέγας πυθμίν".² [Αισχύλου **Χοηφόροι**].

1: κι αν ακόμη όλα καταστραφούν, [εκείνη] δεν κλονίζεται

2: κι από φυτόρα μικρή μπορεί να γίνει μεγάλο δέντρο

Στοιχειοθετήθηκε και τυπώθηκε τον Ιούλιο 1998
από την "ΔΕΡΒΗΣ Α.Ε." σε 1.000 αντίτυπα
για λογαριασμό
του Δήμου Ελευσίνος - Επιτροπής Διοργάνωσης ΑΙΣΧΥΛΕΙΩΝ '98.
Μακέτα εξωφύλλου: Δημήτρης Φραγκουλάκης
Διάθεση: Πνευματικό Κέντρο Δήμου Ελευσίνος
Παγκάλου 52 Ελευσίνα, Τ.Κ. 192 00
Τηλ. 5548.997

